

Україна і світ

С. В. ШАБЕЛЬЦЕВ (Білорусь, Мінськ)

УКРАЇНСЬКІ РЕЕМІГРАНТИ З АРГЕНТИНИ (1950—1960-ті рр.)

Аргентина є однією з тих країн, де українська діаспора налічує не один десяток років існування. В 1997 р. українці відзначили столітній ювілей свого поселення в цій так званій “Срібній республіці”. Сьогодні тут проживає близько 250 тис. етнічних українців.

Ця діаспора сформувалася в результаті трьох хвиль еміграції з українських земель. Перша хвиля займає проміжок часу з 1897 по 1914 р., коли в Аргентину прибуло майже 14 тис. українців, здебільшого з Галичини. Вони розселилися в основному на північних малолюдних землях. У 1914 р. в провінції Місьонес проживали 10 тис. українських емігрантів і ще близько 4 тис. мешкали в столиці країни і прилеглому до неї місті Бериссо.

Еміграція українців призупинилася на початку Першої світової війни і поновилася з 20-х років. Друга хвиля переселення тривала з 1922 по 1939 р. Переважно це були селяни з Західної України, яка входила до складу II Речі Посполитої. Емігранти другої хвилі ставали власниками землі як у районах, де вже жили їх співвітчизники, так і в інших провінціях — Чако, Формоса, Мендоза, Ентреріос, Кордоба. Вони також влаштовувалися на будівництво залізниць, нафтопромисли, м'ясохолодильні, металургійні заводи та текстильні фабрики в містах.

Серед українських поселенців другої хвилі зустрічалися колишні службовці УНР, офіцери українських армій, які зазнали поразки у національно-визвольній боротьбі в Україні. Завдяки активності української інтелігенції в містах Аргентини почали організовуватися національні товариства. Першим у цій низці стоїть товариство “Просвіта”, створене в 1924 р. Але у середовищі української еміграції, яка мала в основному економічний характер, з другої половини 20-х рр. все зростаючу популярність здобули комуністичні ідеї. Через незадоволення керівництвом “паничів” у “Просвіті” в 1926 р. з цієї організації вийшов ряд членів, які заснували своє “робітничє” товариство.

Далі ідеологічний розкол в українській діаспорі став настільки великим, що ні про яке примирення не могло бути й мови. Показова в цьому зв'язку поведінка різних сторін під час Другої світової війни. Наприклад, у 1941 р. деякі націонал-патріоти вітали напад Німеччини на СРСР, розра-

ховуючи на те, що Гітлер надасть незалежність Україні. Прокомуністичні ж організації українців стали ініціювати збирання грошей, медикаментів, речей для Радянського Союзу.

По закінченні Другої світової війни в Аргентину почали прибувати біженці з Німеччини, Австрії, Італії, які не бажали повертатися в СРСР. Представників цієї третьої політичної хвилі еміграції налічувалося до 6 тис. чоловік. Вони селилися в містах, брали участь у роботі товариств “Просвіта” та “Відродження” або створювали нові організації. Всі ці національні товариства в 1947 р. об’єдналися в Українську центральну презентацію (УЦР).

Промосковськи налаштовані емігранти не входили в організації УЦР і вважали післявоєнних біженців “націоналістами” і “зрадниками батьківщини”. На їх думку, могли боятися повернутися на батьківщину лише “зрадники і кати свого народу”. Українці, які симпатизували країні рад та бажали одержати громадянство СРСР, дістали таку можливість у 1946 р. Значна їх частина після цього розраховувала повернутися в Україну, але очікування переїзду розтяглося на десять років.

Об’єктом дослідження в даній статті стали українці, які переселилися з Аргентини в СРСР у другій половині 50-х років. Ці люди, відкинувши аргументи післявоєнних біженців, йдучи на повіді у радянської пропаганди, міняли південноамериканську дійсність на життя в “соціалістичному раю”, що полонило їх уяву. На новому місці вони зіткнулися з дійсністю тоталітарної держави, залишити яку було надзвичайно важко, і були змушені пристосовуватися до радянських порядків, найчастіше не “вписуючись” у нове життя.

У радянській історіографії дослідження рееміграції з Аргентини не здійснювалося. Єдиною науковою працею, що торкалася прорадянської слов’янської діаспори в Аргентині, є захищена в Москві кандидатська дисертація (А. В. Руденко “Общественно-политическая и культурная деятельность прогрессивных белорусских иммигрантов в Аргентине (1925—1955 гг.)”). Але як впливає вже з назви, ця праця не досліджує процес рееміграції. Факт не вивчення цікавого з наукової точки зору явища, можливо, свідчить про негласну заборону на дослідження в даній галузі. Ця заборона могла бути викликана тією обставиною, що значна частина українських реемігрантів розчарувалася в радянському способі життя і всіма силами прагнула повернутися в Аргентину, далеко не найрозвинутішу країну. А це в свою чергу йшло врозріз з широко пропагованою тезою про переваги соціалістичного ладу над капіталістичним.

Рееміграція в СРСР не аналізувалася і українськими вченими в діаспорі (М. Данилишин, М. Василик). Це відбувалося через те, що майбутні реемігранти співробітничали з радянським посольством у Буенос-Айресі і входили в прокомуністичні товариства. Ці товариства українські націонал-патріоти не вважали національними, а досліджувати комуністичні організації вони не бажали. Про рееміграцію мимохідь згадує М. Василик¹, обмежуючись вказівкою на кількість тих, хто в середині 50-х рр. переїхав з Аргентини в СРСР.

Сучасні українські дослідники аргентинської діаспори вивчають діяльність національних товариств, які входили в УЦР, і практично повністю ігнорують “комуністичні товариства”². Тема рееміграції середини 50-х рр. іноді з’являється в українській періодиці. При цьому, розуміється, не проводиться глибокий аналіз явища. Такі публікації, як правило, ґрунтуються на свідченнях очевидців, що зумовлює надмірний суб’єктивізм оцінок і розходження даних про кількість тих, хто переселився в СРСР³. Однак

спогади реемігрантів, наприклад, збірник білоруського переселенця з Аргентини Карлоса Шермана “Таямніцы почырку”, дають можливість відчувати дух того часу і зрозуміти ті надії, які мали ці люди, їдучи в Радянський Союз. Для більш детального аналізу рееміграції також використовувалися матеріали націонал-патріотичної емігрантської газети “Свобода”, що виходила в США, в котрій звучали протилежні оцінки тих подій.

Більш об’єктивну картину дійсності дозволяє побачити вивчення матеріалів Центрального державного архіву громадських об’єднань України (ЦДАГО). Особливий інтерес у дослідника викликають документи ЦК Компартії України, які зберігаються тут. Справа в тому, що на всіх реемігрантів з Аргентини спрямовувалася пильна увага партійних органів. У ЦК стікалася інформація від Міністерства внутрішніх справ (облік, працевлаштування переселенців) і КДБ (про настрої серед аргентинських реемігрантів), а також від місцевих органів влади. В ЦК надходила також інформація про всілякі перевірки влаштування реемігрантів. Абсолютна більшість такої інформації мала таємний характер і не була доступною для вивчення в радянський період. ЦДАГО України містить листування МЗС УРСР з дипломатичним представництвом Радянського Союзу в Аргентині, яке співробітничало з “прогресивними” українцями цієї країни.

Радянські громадяни в Аргентині після Другої світової війни інтенсивно листувалися як зі своїми родичами і знайомими в СРСР, так і з радянськими товариствами по зв’язках з співвітчизниками за кордоном. У даній статті були використані листи білоруса С. Самасюка, що зберігаються в білоруському товаристві “Радзіма”. У них він розповідає про настрої в середовищі “місцевих” радянських громадян, серед яких було чимало українців.

При дослідженні рееміграції українців в СРСР необхідно згадати про діяльність радянського посольства в Аргентині. Саме після його появи в Буенос-Айресі в 1946 р. стало можливим одержання радянського громадянства колишніми громадянами Польщі. Згідно з указами Президії Верховної Ради СРСР, прийнятими в 1946—1947 рр., радянське громадянство можна було одержати у спрощеному порядку — шляхом реєстрації в представництвах СРСР за кордоном. Цим правом користувалися тисячі українців і білорусів (колишніх громадян Польщі), які жили в Аргентині. Одночасно новий громадянин СРСР одержував так званий “Вид на жительство для граждан СССР за границей”.

Радянські громадяни в Аргентині на початку 50-х рр. були об’єднані в клуби ім. М. Горького, ім. В. Белінського, ім. М. Островського і т. д. (усього вісім товариств), які підтримували зв’язок з посольством СРСР в Буенос-Айресі (деякі реемігранти вважають, що посольство стало ініціатором створення клубів). При цих товариствах працювали хоріві і театральні колективи, гуртки російської і української мов, по вивченню марксизму-ленінізму і радянської літератури. Уся культурна робота в клубах організовувалася таким чином, щоб залучити “радянських громадян в Аргентині” до “радянської культури в СРСР”.

Одним із головних напрямів роботи радянських установ в Аргентині була пропаганда радянського способу життя і агітація за повернення в СРСР. Комітет “За повернення на Батьківщину” мав в Аргентині довірених осіб і видавав паралельно з російським український варіант своєї газети — “За повернення на Батьківщину”⁴. Картина соціалістичного раю, підкріплена ностальгією за покинутою батьківщиною, викликала у емігрантів бажання переселитися в СРСР. Але кожне прохання на такий переїзд розглядалося радянськими органами в суворому індивідуальному поряд-

ку після наведення детальних довідок і проходження декількох інстанцій. Остаточне рішення приймалося в ЦК КПРС. Іноді ці питання вирішувалися більше року і нерідко негативно.

До 1955 р. ніяких спеціальних рішень урядом СРСР стосовно колишніх громадян Польщі в Аргентині та їх рееміграції не виносилося. Однак кількість тих, хто бажав повернутися на батьківщину, до цього часу значно зросла. Тоді, йдучи “назустріч цим патріотичним бажанням своїх громадян”, 17.09.1955 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла указ “Про амністію радянських громадян, які співробітничали з окупантами в період Великої Вітчизняної війни в 1941—1945 рр.” Під нього потрапляли і емігранти з колишньої II Речі Посполитої. В той же день Рада Міністрів СРСР прийняла постанову “Про порядок репатріації радянських громадян, які перебувають за кордоном, і працевлаштуванні їх в СРСР”. Включення аргентинських переселенців, котрі під час війни допомагали СРСР й іноді ризикували при цьому своїм життям, в один ряд зі “зрадниками”, та й ще тон “помилування” указу обурили багатьох емігрантів і відвернули їх від бажання переїхати в СРСР⁵.

І все ж бажаючих повернутися на батьківщину було досить багато, і уряд СРСР пішов на спрощення процедури оформлення документів для в'їзду в СРСР. Своєю постановою № 37-26 від 11 січня 1956 р. він надав право радянському посольству в Аргентині самостійно дозволяти в'їзд в СРСР радянським громадянам, які постійно проживали в цій країні, а також членам їх родин, незалежно від громадянства. Наслідком цього рішення стала масова рееміграція в СРСР з Аргентини в 1956 р.

З метою перевезення “возвращенців” навіть зафрактували судно “Етреріос” для регулярного плавання між Буенос-Айресом і Одесою. Воно відплило із столиці Аргентини 23 березня з 782 репатріантами, 1 червня забрало ще одну партію із 780 осіб, а 26 червня взяло той же курс судно “Санта Фе” з 1200 пасажирами⁶. Усього планувалося переправити з Південної Америки в Радянський Союз до 30000 чоловік⁷, абсолютна більшість яких були жителями Аргентини.

Масове переселення в СРСР, за “залізну завісу” стало повною несподіванкою для аргентинської влади. Тим більше, що Аргентина завжди вважалася країною, куди люди масово в'їжджали, а не виїжджали з неї. Репатріація широко висвітлювалася місцевою пресою і стала причиною для роздумів і дискусій в політичній та громадській сферах країни.

За репатріацією стежили і національні організації українців, об'єднані в УЦР в Аргентині. Щоб “врятувати братів”, вони стали проводити демонстрації перед пароходами, що відпливали, роздавати у порту антирадянські “летючки”. Але у відповідь на транспаранти, які закликали пам'ятати про голодомор 30-х рр. в Україні і не міняти вільну країну на “тюрму народів”, з суден лунала тільки лайка. Репатріанти вважали маніфестантів “американськими запродавцями”, викукували: “Фашисти!”, “Скільки вам дали доларів?”. Тоді націонал-патріоти зробили пріоритетом індивідуальну роботу з від'їжджаючими. Вони ходили по домах і застерігали потенціальних репатріантів від помилки, розповідаючи про злидні в СРСР, всевладдя спецслужб, про вірогідність опинитися не в Україні, а в Сибіру чи Казахстані. Важко судити, наскільки ефективною була ця кампанія. Представники прорадянських організацій запевняли, що вона зазнала повного провалу. УЦР стверджувала, що завдяки їй багато хто відмовився від переселення в СРСР, навіть залишав теплохід у день від'їзду. Однак відомий лише один факт залишення судна, яке відправлялося в Радянський Союз: так зробила Ганна Левчук.

Ганна виросла у сім'ї, яку лихоманили внутрішні конфлікти. Її мати часто відвідувала клуб ім. В. Белінського, куди входила і дочка, а батько був песимістично настроєний по відношенню до СРСР. Дівчина, яка вчилася на пілота цивільної авіації, вирішила переїхати в Радянський Союз слідом за молодою людиною, яка обіцяла одружитися з нею. Але на теплоході Ганна побачила, що реемігранти їдуть “додому” не як вільні люди, а як в'язні, під постійним наглядом і охороною.

Ганні заборонили розмовляти з моряками (“вони знаходяться на службі у капіталістів”), не дозволили зійти на берег у Ліссабоні (“Португалія — фашистська країна”). Нарешті, в Генуї деяких пасажирів відпустили відвідати місто, але як тільки Левчук відійшла від групи, відразу одержала догану від одного з керівників. Після цього, вже на судні, обурена пасажирка заявила капітану, що не поїде в СРСР. Аргентинський консул прибув на теплохід і під наглядом італійської поліції відправив “відказницю” в місто, під галас і свист її колишніх попутників⁸.

У кінці літа 1956 р. кампанія масової рееміграції з Аргентини припинилася. В результаті в Радянський Союз переїхали 5 тисяч чоловік. А тим часом на батьківщину також поверталися українці з інших країн. Але частка аргентинських реемігрантів становила в їх загальній кількості понад 50 %. Так, на 10 листопада 1956 р. загалом в Україну переїхали 5416 репатріантів і реемігрантів, з них 3289 осіб прибули з Аргентини⁹. Ця країна стала “основним постачальником” українців, які поверталися на батьківщину. Для порівняння: другою у цьому списку йшла Польща, з якої переїхали на той момент 200 чоловік.

Точну кількість українців, що реемігрували в Україну, не можна визначити. М. Василик називає 3 тисячі, мабуть, на основі підрахунку пасажирів на судах, що відпливали в Одесу. Але він не зміг порахувати тих реемігрантів, які відправлялися неорганізовано на теплоходах, не зафрахтованих радянським урядом (а таке переселення тривало і після 1956 р.). В сучасних періодичних виданнях іноді фігурує явно завищена цифра — 20 тисяч. Більш точні дані можна знайти у звітах МВС України по переселеннях з Аргентини, хоч ця статистика не враховувала національності реемігрантів.

Органи міліції УРСР з грудня 1955 р. здійснювали облік, документування і пропуску реемігрантів і репатріантів. При цьому проводилося таке розмежування: реемігранти — радянські громадяни, які виїхали свого часу із західних областей України, що входили до складу “буржуазних” держав. І репатріанти — радянські громадяни, котрі опинилися за кордоном у результаті Великої Вітчизняної війни. Слід також відзначити, що часто на побутовому рівні “репатріантами” називали всіх, хто переїжджав в СРСР у той період, у тому числі і реемігрантів. Дані МВС щодо прибулих з Аргентини можна навести такі:

Дані на	Репатріанти	Реемігранти	Іноземці	Загалом
15.08.1956 р.	0	2264	0	2264
10.09.1956 р.	5	2895	0	2900
10.11.1956 р.	10	3279	0	3289
1.07.1957 р.	233	3696	3	3932
1.11.1957 р.	250	3836	5	4091

З цього видно, що люди, які переїхали, є насамперед колишніми емігрантами міжвоєнного періоду, а репатріанти становили трохи більше 6 % від загального числа. Остаточну цифру всіх переселенців з Аргентини можна знайти в одній з доповідних записок до відділу пропаганди і агітації

ЦК КПУ, де вказується, що з цієї країни “свого часу” прибули в Україну 4195 реемігрантів і репатріантів¹⁰. Необхідно відзначити, що в цю цифру включено також і незначну кількість білорусів, котрі не поїхали в БРСР. Однак міліцейський облік, який проводився у часи тотального контролю держави над суспільством, дає більш достовірну інформацію, ніж публікації іноземних дослідників.

По прибутті переселенців радянські органи влади в першу чергу прагнули забезпечити їх житлом і працевлаштувати. В Одесі всім пасажиром обмінювали паспорти і відправляли на місце постійного проживання. Як правило, реемігранти поверталися в свої рідні місця, тобто у Західну Україну. Але проблема полягала в тому, що в умовах післявоєнної розрухи не для всіх можна було підібрати житло і роботу в західних областях. Тому в Одесі проводилася агітація за поселення в інших районах УРСР, зокрема у Донбасі. В результаті цього частина реемігрантів поїхала на схід України. Так, з 779 прибулих на теплоході “Сальта” 5 серпня 1956 р., які побажали жити в УРСР, 275 осіб було направлено в Сталінську область¹¹.

На місці прибуття реемігрантів прописували і влаштовували на підприємства, в установи і в колгоспи. Проживали вони в комунальних і відомчих квартирах, у своїх родичів, на приватних квартирах і у власних будинках. Для тих, хто цього потребував, виділялися земельні ділянки, подавалася матеріальна допомога.

Труднощі розселення полягали в тому, що бракувало необхідної житлової площі. У ряді випадків заради реемігрантів виконками виселяли з приміщень деякі організації і установи. Так, у Рівному була виселена санчастина для розміщення родини Вавилюк, котра налічувала 12 чоловік, в місті Дубні — насіннева лабораторія, в селі Чудинці Рівненської області — медпункт і т. п. Особливо важко доводилося тим, хто проживав на приватних квартирах. Наприклад, у Херсоні здебільшого вони займали кімнати площею 4—6 кв. м, за які платили по 100—120 крб. в місяць¹².

Дуже важке становище склалося у Волинській області, яка прийняла кожного четвертого реемігранта (тут опинився кожний третій реемігрант з Аргентини). У місті Луцьку 11 сімей поселили у будинку колишньої установи, де не було кухні і водопроводу, протікав дах. Багато родин взагалі не мали квартир і тимчасово жили у своїх знайомих¹³. На 10.11.1956 р. у Волинській області 208 сімей і 85 самотніх притулилися у родичів, у приватному секторі, у готелях¹⁴.

Іноді виникали труднощі і з працевлаштуванням реемігрантів. Серед них були висококваліфіковані робітники, які не могли влаштуватися за спеціальністю. Іноді вони бажали виїхати у пошуках роботи в інші міста, а обласні відділи оргнабору і переселення не займалися належним чином вербуванням цих осіб. Так, у Іваничевському районі Волинської області реемігранти, які мешкали у селі, згодні були працювати на шахтах у селищі Ново-Волинськ за спеціальністю. Але через відсутність житла вони не могли влаштуватися на роботу¹⁵. Найбільше безробітних було на Волині: на 10 грудня 1956 їх налічувалося 38 осіб, у Рівненській області — 26¹⁶.

Проблеми виникали і у реемігрантів, які одержували в Аргентині пенсію і розраховували одержувати її в СРСР. Але справа полягала в тому, що аргентинські пенсійні книжки не відбивали ні трудового стажу, ні причин інвалідності, ні розміру заробітку. У зв'язку з цим органи соціального забезпечення УРСР не могли призначити вказаним особам пенсію. Деякі переселенці в Аргентині працювали на своїх власних фермах і, згідно з радянськими законами, права на пенсію зовсім не мали. Вирішення питань

затягувалося і передавалося на рівень обласних рад депутатів або у Раді Міністрів УРСР¹⁷.

Аналіз влаштування реемігрантів в Україні показує, що влада була не готова прийняти стільки співвітчизників з-за кордону. Це було викликано в першу чергу недостатніми економічними можливостями місцевих радянських органів. Сум'яття вносила і непогодженість дій союзного Міністерства закордонних справ і керівництва УРСР: МЗС СРСР направляв реемігрантів в Україну без попереднього погодження з урядом республіки. Реемігранти і репатріанти їхали переважно організованими партіями на кораблях. Але кількість людей не була відома до прибуття транспорту в Одесу. Траплялося, що попередню інформацію про наступні рейси керівництво одержувало від аргентинського капітана "Сальти" і після цього перевіряло ці відомості в МЗС СРСР¹⁸.

Восени 1956 р. Голова уряду УРСР Н. Кальченко висловлював претензії Раді Міністрів СРСР щодо дій МЗС СРСР відносно рееміграції. Він також просив тимчасово припинити потік реемігрантів в Україну (до влаштування вже прибулих громадян), а також упорядкувати процес переселення. Останнє означало: не пізніше ніж за 2—3 місяці повідомляти Раді Міністрів УРСР необхідні дані про тих, хто їде, а саме списки з позначенням віку, складу сім'ї, спеціальності та обраного місця проживання¹⁹.

Весною 1957 р. міністр закордонних справ УРСР пропонував взагалі скасувати існуючий порядок в'їзду в СРСР, при якому рішення про повернення співвітчизників приймається послом СРСР в країні постійного проживання реемігранта без запиту радянських органів в Україні. Пропонувалося поновити порядок в'їзду реемігрантів, який діяв до постанови Ради Міністрів СРСР від 11.01.1956 р. (для репатріантів, враховуючи особливе політичне значення їх повернення на батьківщину, існуючий порядок в'їзду залишався би без змін)²⁰. Мабуть, пропозиції республіканського МЗС були прийняті союзним керівництвом. Про це свідчить різке скорочення потоку реемігрантів у кінці 1957 р., а також рішення, що зберігаються в архіві, про в'їзд переселенців, котрі розглядалися республіканським керівництвом в індивідуальному порядку в більш пізній період²¹. Але, розв'язавши цю проблему, радянські органи влади зіткнулися з іншою — масовими клопотаннями реемігрантів про повернення в Аргентину.

Вже у 1956 р. реемігранти стали звертатися в посольство Аргентини в Москві з проханням про надання можливості повернутися в цю країну. У листопаді 1956 р. посольство Аргентини відвідали 12 реемігрантів з Горлівки, а з Волинської області за весь 1956 р. таку поїздку здійснили 30 чоловік²². У посольстві приязно вислухали прохання відвідувачів. Деяким реемігрантам, котрі народилися в Аргентині, незважаючи на те, що вони вже стали радянськими громадянами, видавалися посвідчення: "Консульський відділ Аргентинського Посольства посвідчує, що аргентинський громадянин (вказувалося прізвище, ім'я, по батькові) може вільно повернутися в свою країну". Ці посвідчення видавалися, виходячи з аргентинських законів, які визнають усіх осіб, що народилися на аргентинській землі, громадянами цієї республіки. Крім того, співробітники посольства вручали реемігрантам виписку з аргентинської Конституції відносно прав громадян на повернення в Аргентину. В аргентинському дипломатичному представництві обіцяли вжити всіх заходів для виїзду своїх громадян з Радянського Союзу²³.

Така "неправильна поведінка" співробітників Аргентинського посольства характеризувалася секретарем Волинського обкому КПУ як "схиляння радянських громадян до виїзду в Аргентину" (при тому, що

ініціатива в піклуваннях на виїзд належала самим реемігрантам). Він також відзначав в січні 1957 р., що серед реемігрантів “активізувалися настрій виїхати назад в Аргентину. З цією метою реемігранти пишуть листи до своїх родичів з проханням оформити для їх сімей і надіслати виклики (вимоги)”²⁴. У січні 1957 р. в ЦК КПУ була поширена інформація про наміри деяких реемігрантів і репатріантів виготовити собі фальшиві документи “для втечі за кордон”. Серед вказаної категорії осіб був прибулий в 1956 р. з Аргентини в Херсон громадянин Жуковський П.В., який вже вчетверте відвідував Аргентинське посольство у Москві²⁵.

Бажання реемігрантів повернутися пояснюється тим, що життя в СРСР не відповідало тому уявленню про нього, яке у них склалося в Аргентині. До того ж серед реемігрантів зустрічалися люди, які досягли в Південній Америці гідного рівня життя, багато хто мав власні будинки. Так, родина Харчуків володіла 60 га землі, трактором, вантажівкою і жила на доходи від своєї ферми. С.І. Павлюк в Аргентині мав 25 га землі та столярні майстерні, а сім’я Волянчуків в Буенос-Айресі — власну шовкоткацьку фабрику²⁶. Згодом радянські працівники журилися, що посольство СРСР в Аргентині не врахувало “дрібнобуржуазну психологію, яка отруїла свідомість багатьох з цих людей”²⁷.

Але посольство СРСР вело пропаганду радянського способу життя, “трубило” про стрімкий розвиток економіки СРСР, про щасливе життя радянських людей. І, мабуть, одночасно з цим важко було пояснити українцям в Аргентині, що на батьківщині для них не знайдеться пристойного житла. Тому реемігранти пливли в Україну з райдушними надіями й іноді відчували шок від побаченого в СРСР. Життя на батьківщині ставало нестерпним, незважаючи на те, що вони знаходилися в більш привілейованому становищі, ніж “корінні” радянські громадяни.

Вже було сказано про умови, в яких жили реемігранти по прибутті на батьківщину. Ксенія Волянчук, яка мала в Аргентині власний будинок, заявляла: “Там... ми жили краще, я не звикла жити в одній кімнаті, та ще й у спільній кухні”²⁸. Для одержання нормального (за радянськими нормами) житла доводилося довгий час чекати, оббивати пороги установ, де реемігранти наштовхувалися на брутальність чиновників. Так, у Херсоні заступник голови облвиконкому відверто ображав переселенців, а секретар міськради Луцька, відмовляючи в одержанні житлової площі сім’ї Семенюк, пропонував їм відправлятися на село²⁹.

Питання про місце поселення мало велике значення: була істотна різниця між життям у місті і життям у селі, де колгоспники не мали паспортів (сім’я Семенюк вважала, що краще поїхати в Південну Америку, ніж поселитися в селі). Аргентинські реемігранти бажали, як правило, мешкати у великих містах. Але у влади не завжди були економічні можливості для цього. Тому відбувся “конфлікт інтересів”, який вирішувався звичайно на користь влади. Наприклад, громадянин Михалюк розраховував по приїзді в СРСР поселитися в Одесі або в якому-небудь іншому місті. В такій можливості його запевнив радянський посол в Буенос-Айресі. Направили ж його у Волинську область, де він жив з трьома дітьми і дружиною в кімнаті (11 кв. м). На всі свої прохання про переїзд в інше місто одержував негативну відповідь³⁰. У деяких випадках при розподілі реемігранти самовільно відправлялися не за місцем призначення. Так, І. Бондарець мав жити в Рівненській області, але попрямував у Львів. Там він вимагав житло разом з таким же переселенцем Куриляком³¹.

Невдоволення частини реемігрантів викликав і рівень зарплати, про що вони повідомляли в листах до рідних і знайомих в Аргентину. Пошта

же переглядалася радянськими спецорганами, класифікувалася і надсилалася в ЦК КПУ. Серед листів “негативного змісту” були послання Е.Ф. Власюк і А.І. Бориса з Ново-Волинська (1956 р.). Власюк писала: “Тут заробляємо багато, а одержуємо мало. Заробляю 300 карбованців у місяць, утримують 200 карбованців. Чи можна на ці гроші прожити? Неможливо, все дороге і нічого немає”. Їй вторив Борис: “Живу в гуртожитку типу барака. Живемо 10 чоловік в одній кімнаті... Життя тут оманливе, не можна ні у що вірити. Життєвий рівень робітників низький, а за кордоном рекламують його високим. Роботи багато, а платять мало”³².

Деякі реемігранти, у яких життя в Аргентині було досить заможним, відверто висловлювали своє незадоволення і бачили вихід з такого становища тільки у поверненні в Південну Америку. Так, С.І. Павлюк у Луцьку відмовився від роботи на державних підприємствах і працював з сином як приватна особа. Він неодноразово звертався з проханням про виїзд в Аргентину, заявляючи, що ні він, ні його діти не вважають себе радянськими громадянами і не бажають мати радянське громадянство. З цього приводу він подав 12 заяв у різні радянські інстанції, а його син Альберт, який навчався в Одесі, — 7 заяв³³. Такої ж лінії поведінки дотримувалася і родина Волянюків. Ксенія Волянюк заявляла, що не стане працювати на фабриці “за 500 карбованців”. Семен Волянюк вважав, що в Аргентині за 20 років роботи ткачем він так не втомлювався, як у Ворошилові на ткацькій фабриці за один рік. “Я тут не залишусь. Я краще кинусь під потяг, ніж залишусь тут”, — говорив він. А підбив підсумок Степан Волянюк: “Спасибі вам за все, за два стільці, що дала мені фабрика, і прошу надати мені можливість повернутися в Аргентину”³⁴.

Але не тільки незадоволення матеріальними умовами життя штовхало реемігрантів до повернення в Аргентину. Вони часто не вписувалися в звичайну радянську повсякденну дійсність. Навіть зовнішньо, по одягу, приїжджі виділялися серед решти громадян. Для людей, які переїхали на свою батьківщину, був неприйнятним спосіб життя радянських людей.

В Україні реемігранти побачили лицемірство влади, пияцтво усюди, розгул злочинності. Наприклад, колишній житель Херсона Степан Сухимецький, повернувшись в Аргентину в середині 60-х рр., говорив, що у простої людини в СРСР немає почуття захищеності. Він розповів про епізод з свого життя, коли одного разу увечері у нього вкрали антену з даху будинку. В цей час він знаходився вдома, але боявся вийти, тому що його могли вбити³⁵.

Ще більше вражає лист, надісланий в 1956 р. з Луцька Е. Витенюк до своєї сестри в Буенос-Айрес. Вона писала його тайнописом: “Дорога сестра, врятуй нас! Піди в Буенос-Айрес, кажуть, що є агенція викликів, якщо викликають родичі, можна повернутися. Дурять людей пропагандою, все так, як говорили ті, які врятувалися від війни... Іван як божевільний цілими днями плаче. Гірше за все те, що люди живуть погано, все дороге, працюють 13 годин, а платять їм 9 карбованців. Однак по радіо і в газетах вміють добре говорити. З товстими потилицями живуть добре, а з бідняків кров ссуть... обережно з листом, якщо нас схоплять, то вб'ють. Ніде в іншій країні більше злодіїв, ніж тут, немає, люди погані, боюсь їх і нікуди не ходжу, вони здатні вбити і обікрасти...”³⁶

Серед реемігрантів були люди, які вірили в Бога. В Аргентині вони вільно відвідували свої храми, а в прорадянських періодичних виданнях нерідко вміщувалися повідомлення на релігійну тематику. Після приїзду в Україну реемігранти зіткнулися з відвертим знущенням над вірою: саме так вони сприймали переобладнання під склад якої-небудь церкви. Віру-

ючі переселенці виглядали “білими воронами” у суспільстві, де релігія вважалася “опіумом для народу”.

В Аргентині майбутні реемігранти займалися громадською роботою в клубах. Робили вони це від щирого серця, оскільки клуби радянських громадян були тією ниткою, яка зв’язувала їх з далекою батьківщиною. Вони з ентузіазмом ставили спектаклі, налагоджували самодіяльність, відзначали радянські свята. А в СРСР вони зустрілися з повною байдужістю людей до подібних заходів. Одного разу переселенці з Аргентини, які жили в Рівненській області, прийшли в місцевий клуб на свято 8-го Березня. Але воно не відбулося, тому що в клуб прийшли п’яні чоловіки, почали галасувати, і всі з клубу розійшлися³⁷. (До речі, в Аргентині поява п’яної особи “на людях” вважається великою ганьбою).

Прибулі з Латинської Америки жінки в умовах занепаду моральних основ і післявоєнного дефіциту в суспільстві чоловіків боялися втратити своїх половин. Пізніше дружина С. Сухимецького згадувала: “... Чоловік там розп’ячився. Як з роботи йде додому, так його дівки або баби тягнуть до себе додому і кажуть: “Дурень, ти вже повинен досі змінити декількох дружин, а ти живеш все з однією і тією ж”³⁸.

Але найважче пристосуватися до нового життя було дітям реемігрантів. Багато з них народилися вже в Аргентині, погано знали (або взагалі не знали) російську та українську мови. Для них переїзд в СРСР був не поверненням на батьківщину, а еміграцією в незнайому країну. “Срібна республіка” залишилась в їх пам’яті країною веселощів, свят і достатку. А в Радянському Союзі тільки за те, що молоді люди носили одяг, який купили в Аргентині, їх називали “стилягами”. І молодь замикалася у своєму колі, влаштовувала свої вечірки, піднімала келихи за Аргентину, співала гімн цієї країни, танцювала як американці. Багато хто з них мріяв повернутися в Аргентину. В.П. Сидорович зізнався: “Якби нам сказали, що ми можемо поїхати, то ми б голими поїхали”³⁹.

Органи місцевої влади в Україні не чекали такого негативного ставлення до радянської дійсності значної кількості реемігрантів. Керівництво УРСР вважало, що в цих труднощах було частково повинне посольство СРСР у Буенос-Айресі. Працівники посольства справді обіцяли більше, ніж можливо було надати реемігрантам в Україні. Помилкою вважалося і повернення в СРСР осіб, що мали в Аргентині приватні підприємства, а також дозвіл на переїзд родин, у складі яких були іноземці, — після нетривалого життя в СРСР абсолютна більшість їх прагнула повернутися в Аргентину.

Дозволити виїзд в Аргентину радянські повноважні органи не могли з політичних причин. Адже це означало би для міжнародної громадськості, що в Південній Америці при диктаторських режимах живуть краще, ніж з владою комуністів в СРСР. Тому переселенцям пояснювали, що для них як радянських громадян виїзд неможливий і що слід влаштовуватися в Україні. А “якщо у вас будуть якісь труднощі, то заходьте до нас, в обличчям, особисто вам допоможемо”⁴⁰.

З метою схилити реемігрантів до відмови від повернення в капіталістичні країни ЦК КПРС зобов’язав ЦК КПУ вжити заходів для поліпшення умов їх життя. Відповідні кроки були зроблені. Наприклад, у Горлівці станом на 10 червня 1958 р. 75 сімей вказаних громадян поселили в трьох нових багатоквартирних будинках. 41 людина-одинак стали мешкати у гуртожитку по 3—4 особи в добре обладнаних кімнатах. Сім’ї купували легкові автомобілі, швейні машинки, меблі і т. ін. Подавалася матеріальна допомога⁴¹. Одночасно частину переселенців перевели на високооплачувану роботу.

Відчувши до себе особливе ставлення з боку влади, деякі реемігранти почали просити більшого: вимагали квартири в центрі міста або у новому будинку⁴². До речі, особливе становище “возвращенців” іноді дратувало інших радянських громадян. Від “рядових товаришів” можна було почути: “Якого біса приїхали, якщо вам там було краще? Ми воювали, а ви на готівку приїхали”⁴³.

З реемігрантами проводилася і “виховна робота”. До “неблагонадійних родин” прикріплялися комуністичні агітатори, над молоддю брав шефство комсомол. Іноді “відступників” “перевиховували” прилюдно, як на текстильній фабриці у Ворошиловграді, де працювали 23 сім’ї з Аргентини. На зборах аргентинських переселенців у присутності керівництва міста і району “пісочили” Волянчуків, провина яких полягала в тому, що вони просили надати їм право повернутися в Аргентину. З осудженням виступив їх “земляк” І.П. Підгайний. Його промова була насичена аргументами політичного характеру: “Я на рідній землі ожив. Спасибі Радянській владі за те, що я зміг повернутися на Батьківщину і трудитися на себе, а не на панів, як це було в Аргентині. Білогвардійщина там в Аргентині нас провокувала, знущала з нас за те, що ми симпатизували Радянській владі... Волянчук говорить, що йому не подобається тут, а він не зазнав стільки лиха, як моя сім’я, він не знає минулого, оскільки сам ще молодий...”⁴⁴ У відповідь Волянчук вигукнув: “Ти мене не агітуй!”. Це свідчило про те, що доводи Підгайного були малоефективними і сприймалися як чергова радянська пропаганда.

Незважаючи на всі зусилля влади, значна частина реемігрантів бажала виїхати з СРСР. Вже у середині 1957 р. подали заяви в МВС УРСР з проханням дозволити повернутися в Аргентину 157 чоловік. Ніхто з них такого права не одержав.

Обґрунтування просьб про виїзд були такими:

бажання повернутися до чоловіка і дітей	8 осіб
бажання повернутися до батьків і родичів	191 особа
погане матеріальне забезпечення	36 осіб
бажання дітей виїхати туди, де вони народилися	15 осіб
через несприятливі кліматичні умови	60 осіб
не вказали мотивів	3 особи

Радянські органи влади вважали мотивації прохання про виїзд надуманими. Справді, важко повірити в те, що люди після місячного перебування у дорозі з південної півкулі (на що зважилися, добре все продумавши і продавши все майно), вирушили б довгим зворотним шляхом заради зустрічі зі старими друзями. Безумовно, головною причиною прагнення виїхати з СРСР було неприйняття радянської дійсності. Але, заборонивши виїзд реемігрантів, радянська влада не могла розраховувати на розв’язання проблеми. Ця справа набувала міжнародного розголосу, оскільки переселенці зверталися в Аргентинське посольство. Воно збирало матеріали про становище реемігрантів в СРСР, і в 1957 р. це питання могло бути поставлене на обговорення в Генеральній Асамблеї ООН⁴⁶.

У 1963—1964 рр. кількість реемігрантів, котрі бажали повернутися в Аргентину, значно збільшилася, про що свідчить довідка відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ⁴⁷. Цей факт обнародувала і газета “Свобода”, але при цьому навела явно завищену цифру — 18000 чоловік, які нібито зареєструвалися на виїзд в Аргентинському посольстві⁴⁸. А у Буенос-Айресі в квітні 1965 р. був організований Комітет за повернення аргентинців, які перебувають в СРСР, в Аргентину”. До нього увійшли представники укра-

їнської, польської, латиської та інших діаспор, а також аргентинські політичні діячі. Головним завданням комітету було лобювання проблеми реемігрантів в державних структурах Аргентини ⁴⁹.

Очевидно, міжнародний тиск став основною причиною зміни позиції СРСР в середині 1960-х рр. До квітня 1966 р. з 4195 реемігрантів і репатріантів з Аргентини, які проживали в УРСР, 1598 чоловік звернулися з проханням на виїзд. З цих заяв органи міліції задовольнили 1382 просьби, і на 01.01.1966 р. 865 осіб виїхали з СРСР. Слід відзначити, що на повернення могли розраховувати лише ті, кому надіслали виклики родичі або які мали в складі сім'ї аргентинського громадянина.

Після повернення на південноамериканський континент багатьох мандрівників чекало гірке розчарування: часи післявоєнного економічного буму давно минули. В Аргентині в середині 60-х панувала інфляція і було важко знайти добре оплачувану роботу. Тому деякі "реемігранти" оформляли клопотання про повернення в СРСР: на 01.12.1965 р. такі заяви надійшли від 22 осіб. І деякі вдруге реемігрували в СРСР. Але переважна більшість переселенців поклала край будь-яким стосункам з радянським посольством в Буенос-Айресі і з клубами радянських громадян. На 01.12.1965 р. в консульському відділі радянського посольства на облік стали тільки 153 колишні реемігранти, з них було 110 чоловік, які переїхали з УРСР ⁵⁰.

МВС УРСР до 1981 р. вело облік реемігрантів, які жили в Україні (нині ці матеріали зберігаються в опису 25 фонду 1 ЦДАГО України)

Дані на	Репатріанти	Реемігранти	Іноземці	Загалом
01.07.1974 р.	761	2809	1	3571
01.10.1975 р.	757	2775	1	3533
01.04.1978 р.	756	2832	1	3389
01.01.1979 р.	755	2619	1	3375
01.01.1981 р.	747	2597	—	3344

Наведені цифри говорять про те, що масовий виїзд в Аргентину до 1966 р. припинився. В 1974 р. аргентинських реемігрантів було зафіксовано в Україні навіть більше, ніж після виїзду у середині 60-х рр. Цей факт пояснюється вторинною рееміграцією з Аргентини і, можливо, переїздом в УРСР реемігрантів з інших республік СРСР. Виїзд з Радянського Союзу в 70-ті рр. був практично неможливим, а зменшення врахованих реемігрантів ймовірно пояснити смертністю серед них.

Підбиваючи підсумки української рееміграції з Аргентини, слід відзначити масовий характер цього переселення. Воно було викликано ностальгією, а також вірою у краще і справедливе життя в Радянському Союзі. Обличчя справедливого радянського ладу сформувалося у свідомості емігрантів завдяки цілеспрямованій діяльності посольства СРСР в Буенос-Айресі. Агітаційну інформацію посольства емігранти не сприймали критично, оскільки соціалістичний лад відповідав їх мріям і світоглядним установкам. Але по прибутті в Радянський Союз реемігранти розчарувалися в радянському ладі. Значна частина їх бажала повернутися в Аргентину, проте це вдавалося зробити далеко не кожному.

Отже, ми бачимо сотні покалічених людських доль, пригнічений стан тих, хто повірив комуністичній пропаганді. Рееміграція українців ще раз продемонструвала лицемірство радянської влади, яка для досягнення своїх цілей обдурювала людей, маніпулювала їх свідомістю.

- ¹ В а с и л и к М. Українські поселення в Аргентині. — Мюнхен, 1982. — С. 20.
² Т р о щ и н с ь к и й В. П., Ш е в ч е н к о А. А. Українці в світі. — К., 1999.
³ Літературна Україна. — 1993. — 18 березня.
⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО), ф. 1, оп. 24, од. зб. 4403, арк. 42.
⁵ Ш э р м а н К. Таямниці почырку — Мінськ, 1994. — С. 223.
⁶ Свобода. — 1956. — 6 липня.
⁷ Там же. — 24 серпня.
⁸ Там же. — 15 серпня.
⁹ ЦДАГО, ф. 1, оп. 24, од. зб. 4309, арк. 129.
¹⁰ Там же, од. зб. 6167, арк. 5.
¹¹ Там же, од. зб. 4403, арк. 46.
¹² Там же, оп. 31, од. зб. 620, арк. 7, 14.
¹³ Там же, арк. 15.
¹⁴ Там же, оп. 24, од. зб. 4309, арк. 90.
¹⁵ Там же, оп. 31, од. зб. 620, арк. 7.
¹⁶ Там же, оп. 24, од. зб. 4309, арк. 198.
¹⁷ Там же, од. зб. 4546, арк. 10, 11.
¹⁸ Там же, од. зб. 4403, арк. 43.
¹⁹ Там же, од. зб. 4309, арк. 78.
²⁰ Там же, од. зб. 4546, арк. 103.
²¹ Там же, од. зб. 4749, арк. 47—48.
²² Там же, од. зб. 4546, арк. 27, 57.
²³ Там же, арк. 57.
²⁴ Там же, арк. 58.
²⁵ Там же, арк. 42.
²⁶ Там же, арк. 56, 138—139, 170.
²⁷ Там же, од. зб. 6167, арк. 7.
²⁸ Там же, од. зб. 4546, арк. 170.
²⁹ Там же, оп. 30, од. зб. 620, арк. 14—15.
³⁰ Там же, оп. 24, од. зб. 4309, арк. 8.
³¹ Там же, од. зб. 4546, арк. 250.
³² Там же, од. зб. 4309, арк. 62.
³³ Там же, од. зб. 4546, арк. 138—139.
³⁴ Там же, арк. 170.
³⁵ Радзіма. Листування з Самасюком С.І. Лист від 1.06.1966 р.
³⁶ ЦДАГО, ф. 1, оп. 24, од. зб. 4309, арк. 63.
³⁷ Там же, оп. 31, од. зб. 620, арк. 8.
³⁸ Радзіма. Листування з Самасюком С.І. Лист від 5.08.1966 р.
³⁹ ЦДАГО, ф. 1, оп. 24, од. зб. 4309, арк. 62.
⁴⁰ Там же, арк. 109.
⁴¹ Там же, од. зб. 4955, арк. 38.
⁴² Там же, од. зб. 4546, арк. 250.
⁴³ Радзіма. Листування з Самасюком С.І. Лист від 1.06.1966 р.
⁴⁴ ЦДАГО, ф. 1, оп. 24, од. зб. 4546, арк. 171.
⁴⁵ Там же, арк. 233.
⁴⁶ Там же, арк. 227.
⁴⁷ Там же, од. зб. 6167, арк. 5.
⁴⁸ Свобода. — 1965. — 19 червня.
⁴⁹ Там же.
⁵⁰ ЦДАГО, ф. 1, оп. 24, од. зб. 6167, арк. 12, 14.

